

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakyselyjen valossa

Anni Rytioja ja Kirsi Pauliina Kallio

Abstrakti

Artikkeli pohtii nuorten kansalaisuutta Engin F. Isinin kansalaisuuden teorian näkökulmista. Sen taustalla on monivuotinen lasten ja nuorten osallistumista, poliittista toimijuutta ja kansalaisuutta koskeva tutkimus. Artikkelissa esitellään tuloksia osatutkimuksesta, jossa etsittiin erilaisia kansalaisuuden ulottuvuuksia nuorille suunnatuista, yhteiskunnallista aktiivisuutta ja asenteita kartoittavista kyselyistä. Laajaan kansalaisuuden tulkintaan perustuen tutkimme, millaisia oletuksia alaikäisten kansalaisuudesta kyselyt sisältävät ja miten nuorten ajatellaan kiinnittyvän yhteiskuntaan poliittisina toimijoina. Analyysiin sisältyy myös nuorten esittämien näkökulmien pohdintaa perustuen esseevastauksiin, joita vastaajat laativat osana yhtä tarkastelamamme kyselyistä. Keskeinen tutkimustuloksemme on, että kyselylomakkeet perustuvat pääosin institutionaaliselle käsitykselle osallistumisesta. Niissä esitetään niukasti kysymyksiä muodollisen politiikan ulkopuolelle jäävästä maailmasta. Samoin nuorten kirjoitelmissa korostuvat vakiintuneet kansalaistoiminnan muodot. Molemmissa aineistoissa ilmenee muitakin kansalaisuuden ulottuvuuksia, mutta lähinnä vaihtoehtoisina tai sivuutettuina osallistumisen mahdollisuuksina. Johtopäätöksenä ehdotamme, että demokraattisen yhteiskunnan kannalta olisi olennaista kiinnittää enemmän huomiota alaikäisten arkiseen osallistumiseen ja koettuun yhteiskunnallisuuteen.

Asiasanat: kansalaisuus, nuoret, osallisuus, nuorisopolitiikka, Engin Isin

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Learned civicness or experienced civility? Reflections on youth citizenship in the light of surveys

Anni Rytioja ja Kirsi Pauliina Kallio

Abstract

This article examines youth citizenship in the theoretical framework developed by Engin F. Isin. It is based on a study that is part of a broader research focusing on child and youth participation, political agency, and citizenship. The study explored different dimensions of citizenship by analyzing recent survey questionnaires on youth participation directed at Finnish early youth, including essays written by the respondents as a part of one of the surveys. Applying a broad conception of citizenship, this article examines on the one hand how young people's citizenship is assumed and imagined by the adult-led society concerned about and seeking to foster youth citizenship. On the other hand it explores how young people portray participation in the context of such surveys. As our main result, we claim that the questionnaires, as well as the essays framed by the survey agenda, are based on an institutionalized understanding of citizenship (civicness). Other dimensions of citizenship also occurred in the analyzed materials yet mainly as alternatives or as dismissed aspects of participation. In conclusion, we propose that paying more attention to young people's informal, daily participation and experienced citizenship (civility) would fruitfully promote a democratic society.

Key words: citizenship, youth, participation, youth policy, Engin Isin

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Johdanto

Alaikäisten asema kansalaisena on erityinen. Heillä on virallinen kansalaisuus, mutta kaikki mahdollisuudet osallistua julkiseen keskusteluun ja yhteiskuntapoliittiseen toimintaan eivät ole heidän ulottuvillaan. Asiaan on kiinnitetty enenevästi huomiota sekä Suomessa että muissa liberaaleissa demokratioissa, joissa on huolestuttu yhtäältä lasten oikeuksien toteutumattomuudesta ja toisaalta nuorten poliittisesta passivoitumisesta (Hakalehto-Wainio 2013; Lepola & Kokko 2015; Jupp 2007; O'Toole 2016; Schulz ym. 2010; Siurala 2015). Nuorten yhteiskunnallista aktiivisuutta arvioidaan usein edustuksellisen demokratian instituutioiden ja erimerkiksi vaaliosallistumisen kautta, ja heidän aktivoimisensa perustuu pääasiassa systeemiseen osallistamiseen. Nämä lähestymistavat eivät kata nuorten kansalaisuutta kokonaisuudessaan.

Tässä artikkelissa lähestymme suomalaisnuorten¹ kansalaisuutta Engin F. Isinin (2009, 2012) kansalaisuuden teorian pohjalta *asemina, käytäntöinä ja tekoina*. Tarkastelemme yhtäältä, miten kansalaisuus esitetään nuorille suunnatuissa laajamittaisissa kyselyissä, jotka osaltaan osallistuvat myös kansalaisuuden merkitysten diskursiiviseen tuottamiseen. Toisaalta analysoimme, millaista kansalaisuutta nuoret itse ilmaisevat kirjoittamissaan esseevastauksissa kuvaillessaan politiikkakäsityksiään kyselyn tekijöille. Tutkimuksen tavoitteena on paitsi osallistua kansalaisuudesta käytävään tieteelliseen keskusteluun, myös tuottaa perusteluja näkökulmia lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämiseen. Pyrimme tarjoamaan vaihtoehtoisen näkökulman erityisesti yhteen laajasti tunnistettuun ongelmaan: länsimaissa äänestämiskiivisyys on laskusuuntaista ja nuoret ikäluokat osallistuvat vanhempia sukupolvia harvemmin yhteiskuntapolitiikan instituutioiden toimintaan (esim. Eurobarometer 2013, 2015; Myllyniemi 2014).²

Nuorten aktiivinen kansalaisuus on institutionaalisesti tunnustettua. Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimuksen (UNCRC 1989) artikla 12 takaa kaikille alaikäisille oikeuden ilmaista näkemyksiään vapaasti heitä koskevissa asioissa ja oikeuden tulla kuulluksi itseään koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa³. Tämän hengen mukaisesti alaikäisten osallistumisoikeudet huomioidaan suomalaisessa lainsäädännössä laajasti. Esimerkiksi perustuslain 6.3 § mukaan lapsia tulee kohdella "tasa-arvoisesti yksilöinä,

¹ "Nuoret" viittaa tässä artikkelissa alaikäisiin nuoriin henkilöihin, jotka sijoitetaan yhteiskunnallisessa keskustelussa tyypillisesti lapsuutta seuraavaan elämänvaiheeseen. Kyseessä ei kuitenkaan ole selvärajainen ilmiö. Esimerkiksi uutismedia puhuu teini-ikäisistä tyypillisesti lapsina silloin, kun heihin kohdistuu suojelun tarvetta tai yhteiskunnallista resursointia, ja nuorina, kun heidän odotetaan osallistuvan produktiivisesti yhteiskunnalliseen toimintaan tai kun he toimivat yhteiskuntajärjestyksen vastaisesti. Tutkimusaineistomme koskee 12–18 -vuotiaita nuoria.

² Myös useat tutkimusohjelmat ovat ottaneet ongelman agendalleen (esim. EU Framework Programme for Research and Innovation: YOUNG-4-2015 The young as a driver of social change; REV-INEQUAL-05-2016 Inequalities in the EU and their consequences for democracy, social cohesion and inclusion; Young people and the future of European democracies).

³ Myös artikkelit 13 (sananvapaus), 14 (ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus), 15 (yhdistymisvapaus ja kokoontumisvapaus) sekä 16 (oikeus yksityisyyteen) ovat olennaisia nuorten kansalaisosallistumisen kannalta.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sosiologia* 55:1, 6–27.

ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti". Viimeaikaisena esimerkkinä nuorten osallistumisoikeuksien huomioimisesta mainittakoon vuonna 2015 hyväksytty uusi kuntalaki (410/2015), joka velvoittaa jokaisen kunnan perustamaan nuorisovaltuuston tai vastaavan rakenteen (26 §) sekä Nuorisolain (1285/2016) uudistus, joka asettuu edistämään laajasti "nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä kykyä ja edellytyksiä toimia yhteiskunnassa" (2 §, kohta 1). Lisäksi perustuslaissa on kaikkien kansalaisten osallistumisoikeutta turvaavia yleisiä pykälä.

Näiden ja muiden lakien tulkitseminen erilaisissa institutionaalisissa ja julkishallinnollisissa konteksteissa vaihtelee merkittävästi (ks. Hakalehto-Wainio 2013; Lepola & Kokko 2015; Siurala 2015, kansainvälisesti Azmi, Brun & Lund 2016; Hörschelmann 2016). YK:n sopimuksen laajasta ratifioimisesta huolimatta alaikäisten osallistumisoikeuksien toteutuminen on käytännössä puutteellista, myös Suomessa. Lapsen etu ja toimijuus on totuttu ymmärtämään suppeampina käsitteinä kuin, miten ne sopimuksessa ja sen lisäpöytäkirjoissa määritellään (esim. CRC 2009; ks. myös de Godzinsky 2014, 2). Erimerkiksi lapsen edun käsitettä ja lapsen oikeutta suojeluun ja huolenpitoon voidaan käyttää perusteina osallistumisoikeuksien kapeaan tulkintaan (Beazley & Miller 2016; Kallio 2016). Tällöin nuoret nähdään ensisijaisesti suojelun ja huolenpidon kohteina, mille aktiivinen omaehtoinen toimijuus on alisteista.

Samankaltaisia asetelmia voidaan tunnistaa ajankohtaisesta keskustelusta. Opetus-, sosiaali- ja terveysalan järjestöt, kuten SAMOK, SYL ja Tehy, ovat kommentoineet viime aikoina Sipilän hallituksen varhaiskasvatukseen ja koulutukseen kohdistuvia leikkauksia, joiden pelätään heikentävän mahdollisuuksien tasa-arvoa. Alkoholilainsäädännön uudistuksen yhteydessä puolestaan nuorten juomiseen liittyvät riskit ovat puhuttaneet mediassa. Nuorten aktiivisen toimijuuden sijaan huomio on keskittynyt molemmissa keskusteluissa heidän passiivisiin rooleihinsa: nuorille *tapahtuu* asioita, kuten syrjäytymistä ja alkoholisoitumista, sen sijaan, että heidän nähtäisiin *vaikuttavan* omaan asemaansa ja sosiaaliseen todellisuuteensa. Nuoret jäävät tällöin tunnistamatta ja tunnustamatta niiden yhteisöjen aktiivisina jäseninä, joissa he toimivat omista lähtökohdistaan mielekkäillä näyttäytyvillä tavoilla yhdessä muiden kanssa. Sama pätee kansalaisuudesta käytyyn keskusteluun ja määrittelyihin, mikä on tämän artikkelin keskiössä.

Artikkeli etenee siten, että käsittelemme ensin lyhyesti kansalaisosallistumisen ajankohtaista muutosta ja avaamme sitten kansalaisuuden käsitettä Isinin teoretisointiin nojaten. Seuraavaksi esittelemme tutkimusaineistot. Aineistoesittelyn jälkeen siirrymme kyselylomakkeiden analyysiin ja nuorten esseevastauksien tulkintaan. Lopuksi keskustelemme keskeisistä tuloksista ja teemme niiden pohjalta muutamia johtopäätöksiä.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Kansalaisosallistuminen muutoksen tilassa

Edustuksellinen demokratia perustuu kansalaisten aktiivisuudelle. Suurin osa kansalaisista osallistuu julkisen hallinnon päätöksentekojärjestelmiin pääasiassa äänestämällä. Osallistuessaan vaaleihin kansalainen saattaa kokea osallisuutta: halua ja kykyä vaikuttaa itselle merkityksellisiin asioihin kunnan, valtion, Euroopan unionin ja jatkossa myös maakunnan hallintapiirissä. Nuorten ikäluokkien äänestysaktiivisuuden matalasta tasosta on vedetty yhtäältä johtopäätös, että heitä ei kiinnosta osallistua yhteisten asioiden hoitamiseen. Toisaalta on arveltu, että nuoret eivät koe osallisuutta poliittisissa instituutioissa, jotka näyttävät heille etäisinä toiminnan sfääreinä (esim. Eurobarometer 2013; 2015; Lepola & Kokko 2015; Myllyniemi 2014; Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2011).

Perinteinen ymmärrys kansalaisosallistumisesta esimerkiksi äänestämisen ja verojen maksamisen käytäntöinä on tullut haastetuksi laajempien politiikkakäsitysten kautta, missä kansalaisuus liittyy potentiaalisesti kaikkiin elämänalueisiin ja toteutuu monimuotoisesti (ks. seuraava alaluku). Poliittisesti ei toimita ainoastaan vaaleissa ja eduskunnassa, vaan asioiden politisoituminen on jatkuvasti läsnä yksittäisten ihmisten, arkisten yhteisöjen, instituutioiden, työpaikkojen, yleisötilaisuuksien ja muiden jokapäiväisten toimintaympäristöjen arjessa (Bäcklund & Kallio 2012; Häikiö 2014). Kansalaisuuden henkilökohtaistuminen ja poliittisen toimeliaisuuden institutionaalinen purkautuminen näkyvät sekä ruohonjuuritason liikkeiden vahvistumisena että yksilöllistyvänä toimijuutena. Perinteiset poliittiset ja kansalliset liikkeet menettävät merkitystään samalla, kun kansalaisten rooli oman elämänsä asiantuntijoina korostuu.

Ihmiset voivat pyrkiä muuttamaan ja ylläpitämään vallitsevia olosuhteita ja asioiden kulkua omilla teoillaan liittymättä osaksi virallispoliittista järjestelmää tai järjestäytyntä yhteiskunnallista toimintaa. Esimerkkejä tällaisesta kriittisestä arkipoliittisesta toimijuudesta ovat esimerkiksi kansainvälisesti tunnetuksi tulleiden Malala Yousafzain ja Mohamed Bouazizin kantaaottavat teot (Kallio 2014, 432; myös Kallio & Häkli 2017b). Perinteisessä katsannossa koululaisen päätös pukeutua värikkäisiin vaatteisiin talibanien hallitsemassa Pakistanissa (Yousafzai) ja katukauppiaan ratkaisu sytyttää itsensä tuleen julkisella paikalla, protestina tunisialaisen paikallispoliisin toiminnalle (Bouazizi), eivät näyttäyty poliittisena toimintana. Niiden merkitys kansalaisosallistumisena liittyy enemmän politiikan "tekemiseen" kuin poliittisten käytäntöjen toteuttamiseen – erottelu, jota avaamme seuraavassa luvussa Isinin teoretisoinnin pohjalta. Toisaalta yksilöllistyvä poliittinen toimijuus voi tarkoittaa kansalaisuuden markkinaehtoistumista.

Reaktiivista toimintaa esiin kutsuvat palautekyselyt ja mielipidekartoitukset asettavat kansalaiset lähinnä kuluttajan ja asiakkaan rooleihin, joihin sisältyy niukalti ideologista tai aatteellista asemoitumista (Aberbach & Christensen 2005; Sager 2012). Onkin hyvä huomata, että yhteisöllisyyden hajautuminen asiaperustaisiin

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

verkostoihin ja toimintaympäristöihin voi paitsi vahvistaa, myös heikentää yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon (Habermas 2006).

Kansalaisosallistumisen ajankohtaisten muutosten arviointi, jonka laajempi käsittely ei mahdu tähän artikkeliin, edellyttää näin ollen moninäkökulmaista tulkintaa (ks. Kallio, Häkli ja Bäcklund 2015).

Poliittisen elämän laajamittainen muutos erityisesti liberaaleissa demokratioissa on vaikuttanut ihmisten kiinnostukseen osallistua muodolliseen päätöksentekoon. Matalien äänestysprosenttien myötä on alettu puhua demokratiavajeesta, jota pyritään täyttämään uudenslaisia osallistumismahdollisuuksia kehittämällä (esim. Myllyniemi 2010). Tämä on osa kehityskulkua, jossa vaaditaan avoimempaa hallintoa ja parempaa demokratiaa jähmettyneen järjestelmän tilalle. Muiden muassa Ruostesaaren (2013, 45) mukaan Suomessa on tarvetta sellaisen aloitteellisuuden tukemiseen, jossa osallistuminen on yksilöstä itsestään lähtöisin.

Erilaiset deliberatiivisen demokratian kokeilut kunnallispolitiikassa sekä vuonna 2012 voimaan tullut kansalaisaloitelaki ovat käytännön esimerkkejä tästä kehityksestä. Löyhästi organisoituneet neljännen sektorin vaikutusvaltaiset toimijat, joiden yhteisöllisyys rakentuu vahvasti virtuaalisiin toimintaympäristöihin ja hyödyntää sosiaalisia medioita, sen sijaan edustavat uusia demokratian muotoja (esim. Lisää kaupunkia -ryhmät kaupunkisuunnittelun kontekstissa, ks. Mäenpää, Faehnle & Shulmann 2017; ulkotunisialaisten verkostot Jasmiinivallankumouksessa, ks. Kallio & Häkli 2017b). Yhtäältä edustuksellista demokratiaa pyritään siis "korjaamaan" uusia osallistumismuotoja kehittämällä ja edustuksellisuutta lisäämällä, sekä instituutio- että kansalaislähtöisesti. Toisaalta koko edustuksellisuuden voidaan nähdä tulleen tiensä päähän, jolloin sille etsitään korvaajaa ruohonjuuritason kansalaisaktivismista ja itseorganisoituvasta toimeliaisuudesta.

Kansalaisuus käsitteenä ja kontekstuaalisena ilmiönä

Kansalaisuuteen sisältyy sekä oikeuksia että velvollisuuksia, jotka on Suomessa määritelty pääsääntöisesti perustuslaissa. Suuri osa näistä on yleisiä, mutta jotkin kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet koskevat vain osaa kansalaisista tai ulottuvat kansalaisväestön ulkopuolelle. Rajaamisen perusteena voi olla vaikkapa ikä, terveydentila tai sukupuoli. Suomessa esimerkiksi äänioikeus on rajattu 18 vuotta täyttäneisiin kansalaisiin ja oppivelvollisuus sitoo tätä nuorempia maassa asuvia henkilöitä, myös ei-kansalaisia. Myös verovelvollisuus sisältää ikään sidottuja määrittelyjä. Asevelvollisuus puolestaan koskee 18–60 -vuotiaita miespuolisia kansalaisia, mutta vuodesta 1995 asti oikeus osallistua asevoimien toimintaan on kuulunut myös 18–29-vuotiaille fyysisesti ja psyykkisesti terveille naisille.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Erityisessä asemassa kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien osalta ovat eritoten alaikäiset. Lasten oikeuksien periaatteiden mukaisesti he ovat suojeluun, huolenpitoon ja kuulemiseen liittyvien laajempien kansalaisoikeuksien piirissä (UNCRC 1989). Toisaalta, ja osin edelliseen liittyen, nuoret kansalaiset eivät pääse osallistumaan kaikkiin kansalaiskäytäntöihin yhdenvertaisesta virallisesta asemastaan huolimatta. Nämä ristiriidat nousevat aika ajoin yhteiskunnalliseen keskusteluun. Esimerkiksi nuorten oikeus äänestämiseen on ollut pitkään sekä yhteiskuntapolitiikan että nuorisotutkimuksen agendalla. Alaikäisten oikeutta vaikuttaa vaalien kautta puolustetaan muun muassa argumentoimalla sen edistävän lasten oikeuksissa määritellyn osallisuus-periaatteen toteutumista ja näin tukevan kansalaiseksi kasvamista (esim. Elo 2011; Söderlund 2013, 116). Usein vedotaan myös oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainoon. Suomessa 15-vuotiaat ovat rikosoikeudellisessa vastuussa ja maksavat veroja tekemästään työstä, mutta eivät saa vastikkeena poliittisia oikeuksia. Nykyisten ikärajojen puolustajat puolestaan ovat nostaneet esiin, etteivät vaalit ole nuorille luontevin tapa osallistua yhteiskunnallisiin asioihin (Lepola & Kokko 2015). He vetoavat laajempaan näkemykseen osallisuudesta, joka sisältää myös suojelu- ja hyvinvointinäkökohtia. Jotkut näkevät muodollisen kansalaisosallistumisen itseisarvon korostamisen johtavan jopa epätoivottuihin lopputuloksiin, jotka eivät edistä yhdenvertaisuutta (Bäcklund & Kallio 2012, 45).

Valtioiden suvereniteetista johtuen kansalaisuutta käsitellään yhteiskunnallisessa keskustelussa ja julkishallinnossa usein virallisepoliittisten yhteisöjen jäsenyytenä. Tällöin kansalaistoiminta määrittyy kulloisenkin valtion asettamista oikeuksista ja velvollisuuksista käsin. Hyvän esimerkin tarjoaa viimeaikainen keskustelu maakuntahallinnosta, jonka toteuttamisen yhtenä edellytyksenä ja haasteena on tulevien maakuntalaisten kansalaisoikeuksien kunnioittaminen. Pohdinnan keskiössä ovat äänestäminen ja verotus. Myös kansalaisuuden tutkimuksen perinteiset tulkinnat perustuvat muodollisiin asemiin ja käytäntöihin, jolloin ulkopuolelle rajataan suuri osa arkiyhteisöjen elämästä. Perheissä, harrastuksissa, järjestöissä, opiskelu- ja työpaikoilla, ystäväpiireissä ja muissa sosiaalisissa yhteisöissä todellistuvat asemat ja toimijuudet eivät tässä katsannossa asetu kansalaisuuden piiriin (Häikiö 2014).

Kansalaisuuden tulkitseminen yksinomaan virallisepoliittisten yhteisöjen jäsenyytenä ja julkishallintoon liittyvänä toimintana tukeutuu kapeaan politiikkatulkintaan. Tämä näkökulma ei tunnista esimerkiksi sitä, että muodollinen kansalaisuus ei välttämättä johda "meihin" kuulumiseen eli osallisuuden kokemiseen. Jos yksilö ei koe itseään yhdenvertaiseksi muiden kanssa eikä saa ääntään kuuluviin muodollisten käytäntöjen kautta, hänen kansalaisuutensa ei toteudu käytännössä. Kapea näkökulma päättyy myös ehdottamaan, että virallisepoliittisen jäsenyyden puuttuminen estäisi kansalaisena toimimisen. Kansalaisyhteiskunnassa voi kuitenkin toimia monin tavoin ilman virallista asemaa.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Länsimaiset liberaalit demokratiat toimivatkin käytännössä laajemman politiikkatulkinnan pohjalta. Tällöin kansalaiskäytäntöjen piiriin sisällytetään järjestötoimintaa (esim. kansalaisjärjestöiksi ja aktivisteiksi itsensä määrittelevät yhteisöt), itseorganisoituvia kansanliikkeitä (esim. mielenosoitukset ja kansalaisaloitteet) ja julkishallintoa kommentoivaa yksilötoimintaa (esim. mielipiteiden julkinen esittäminen). Näiden tavoitteena on muiden muassa nostaa julkiseen keskusteluun asioita, joita esimerkiksi vähemmistöt eivät itse saa kuulla. Tämä tasaa kansalaisten yhdenvertaisuutta kuulluksi tulemisessa. Niemelä (2003, 112) kuvaa kansalaisjärjestön perustamista osoituksena virallisepoliittisen prosessin kyseenalaistamisesta. Näissäkin tulkinnoissa kansalaistoiminta määrittyy kuitenkin yleensä välittömästi tai välillisesti suhteessa valtioon: jo poliittisella agendalla olevien asioiden politisoimiseen uusista näkökulmista.

Valtiosta irralliseen politiikkatulkintaan perustuva tutkimus tarjoaa vaihtoehdoisen näkökulman kansalaisuuteen. Engin F. Isin (2009, 2012) – yksi kriittisen kansalaisuustutkimuksen tämänhetkisistä keskeisistä vaikuttajista – lähestyy sitä subjektiivisuuden ja sosiaalisuuden kautta. Hän jakaa kansalaisuuden kolmeen ulottuvuuteen: *asemaan, käytäntöihin ja tekoihin*. Kahta ensimmäistä olemme käsitelleet edellä, mutta tekojen ulottuvuus puuttuu perinteisemmistä näkökulmista. Se viittaa asemasta riippumattomaan epämuodolliseen toimijuuteen, joka toteutuu eletyssä yhteiskunnassa. Virallisepoliittisen valtion sijaan tekojen kontekstina on arkipoliittinen yhteiskunta, jossa ihmiset kokemuksellisesti elävät. Isin (2009, 383) siirtää huomion poliittisen systeemin jäsenestä politiikan tekijöihin (myös Bassel & Lloyd 2011, 25). Siinä missä kansalaisjäsenyys realisoituu vaikkapa passin haltijuutena ilmenee kansalaisuus tekijyytenä käytännön osallistumisen kautta. Kansalaisen määritelmä laajenee näin käsittämään virallisten asemien ja muodollisten käytäntöjen ulkopuolelle rajautuvia yksilöitä ja ihmisryhmiä. Se auttaa tunnistamaan epämuodollisia yhteiskunnallisesti merkityksellisiä toiminnan muotoja.

Isin on kehittänyt kansalaisuuden teoriaansa ensisijaisesti kansalaisuuden ulkopuolelle määriteltyjen ryhmien oikeuksien ja toimijuuksien tunnistamista silmällä pitäen. Tässä merkityksessä hänen ajatteluaan on paljolti käytetty myös viimeaikaisessa tutkimuksessa. Isin erottaa toisistaan poliittisina subjekteina aktiivisen kansalaisen ja aktivistikansalaisen, jotka pyrkivät osallistumaan eri tavoin: aktiivinen kansalainen toimii annettujen mallien mukaan, aktivistikansalainen taistelee epäoikeudenmukaisuuksia vastaan. Tätä erotteleva hyväksi käyttäen esimerkiksi Barbero (2012) on analysoinut vuoden 2001 Espanjan ulkomaalaislain vastaisia protesteja, joiden seurauksena joidenkin paperittomien maahanmuuttajien asema laillistettiin. Kansalaisuuden tekoja on Isiniä seuraten tutkinut muiden muassa Lee (2014), joka tunnistaa niitä ulkomailla asuville malesialaisille äänioikeutta vaativassa Global Bersih -kampanjassa. Samaan tapaan Bassel ja Lloyd

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

(2011) argumentoivat, että Maghrebi-siirtolaisten⁴ kansalaisuus voidaan nähdä uudessa valossa tästä näkökulmasta. He kiinnittävät huomionsa toimijuuteen, joka tietämättään vahvistaa olemassa olevia valtasuhteita (*käytännöt*) tai eroaa sosiaalisesti ja historiallisesti oletetusta toiminnasta (*teot*). Näin osa tutkimuksessa haastateltujen Maghrebi-naisten arkipäiväisestä toimeliaisuudesta voidaan lukea kansalaistoimijuiden piiriin.

Edelliset esimerkit liittyvät tavalla tai toisella valtioiden rajoja koskeviin kysymyksiin ja ylikansallisesti haastaviin elämäntilanteisiin. Kansalaisuuden teot eivät kuitenkaan rajaudu etnisten vähemmistöjen ja maahanmuuttajien toimintaan. Niiden merkitys on erityinen kaikissa ulkopuolisuuden tilanteissa ja olosuhteissa, joissa kansalaisasema ja kansalaisuuden käytännöt eivät tarjoa tyydyttäviä mahdollisuuksia demokraattiselle toimijuudelle. Tällaisessa asemassa ovat Suomessa esimerkiksi toimintakyvyltään heikentyneet vanhuksot ja toiseuden kautta määrittävät seksuaalivähemmistöt – sekä vajaavaltaiset nuoret, joiden osalta yhteiskunnallisuuden kysymyksiä tässä artikkelissa pohditaan.

Nuorten kansalaisuus politiikkakyselyissä

Artikkeli esittelee tuloksia tutkimuksesta, jossa etsittiin erilaisia kansalaisuuden ulottuvuuksia nuorille suunnatuista, yhteiskunnallista aktiivisuutta ja asenteita kartoittavista kyselyistä (Rytioja 2016). Taustalla on monivuotinen lasten ja nuorten osallistumista, poliittista toimijuutta ja kansalaisuutta koskeva tutkimus, josta toinen kirjoittajista on vastannut (ks. esim. Kallio & Häkli 2011a, 2011b, 2017a; Bäcklund & Kallio 2012; Kallio & Bäcklund 2012; Kallio, Häkli ja Bäcklund 2015; Kallio 2017). Analysoimamme aineistot ovat peräisin kolmesta nuorille suunnatusta kyselytutkimuksesta, jotka käsittelivät yhteiskunnallista osallistumista hieman eri näkökulmista⁵.

Nuorten politiikka 2009 -aineisto koottiin Turun yliopiston tekemässä laajemmassa tutkimushankkeessa (*Suomalaisten politiikkatietämys*). Kyselyyn vastasi 1 114 16–18-vuotiasta lukiolaista ja ammattikoululaista. Lisäksi tutkimuksessa kerättiin *Minun politiikkäkäsitykseni* -esseeaineistoa, jossa nuoret pääsevät omaehtoisemmin ääneen. Jälkimmäinen aineisto tarjosi mahdollisuuden nuorten itse esittämien näkemysten analysointiin. On kuitenkin huomattava, että essee ohjeistettiin kysymyksiin, joihin nuorten toivottiin ottavan kantaa osana kyselytutkimusta⁶. *Nuorten yhteiskunnallinen osaaminen, osallistuminen ja asenteet 2009* -

⁴ Bassel ja Lloyd (2011) käyttävät käsitettä "Maghrebi" korvaavana terminä etniselle vähemmistölle. Maghrebeista puhuttaessa viitataan ihmisiin, joilla on jokin suhde Ranskaan/Maghrebiin.

⁵ Aineistot on haettu yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta. Nuorten politiikka -kysely löytyy tunnuksella FSD2629, nuorten esseevastaukset FSD2883, Unicefin kyselylomake FSD2546 ja ICCS:n lomake FSD2760.

⁶ 1. Mikä on minun käsitykseni politiikasta? 2. Millaiseksi koet nuorena ihmisenä politiikan merkityksen omalle elämällesi? 3. Miksi politiikka kiinnostaa tai ei kiinnosta Sinua?

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

kyselytutkimukseen osallistui Suomessa 3 307 kahdeksaluokkalaista. Kysely on osa The International Association for The Evaluation of Educational Achievement -järjestön toteuttamaa kansainvälistä tutkimusta (*The International Civic and Citizenship Study, ICCS*). Aineisto sisältää kolme osaa (oppilaille, opettajille ja kouluille suunnatut kyselyt), joista analysoimme vain oppilaiden vastauksia. *Lasten ihmisoikeustietämys ja osallistuminen 2009–2010* on Unicefin teettämä kyselytutkimus. Siihen osallistui 1 044 12–16-vuotiasta yläkoululaista. Tiedonkeruusta vastasi Innolink Research Oy.

Tutkimukseen valittiin laajoja Suomessa toteutettuja nuorten kansalaisuutta käsitteleviä kyselyitä. Valitut aineistot olivat tutkimuksen toteutusajankohtana uusimpia saatavissa olevia. Jokaisella kyselytutkimuksella oli omat tavoitteensa ja lähestymistapansa, vaikka niissä esitetyt kysymykset ovatkin osittain päällekkäisiä. *Nuorten politiikka* -tutkimus pyrki kartoittamaan nuorten poliittista aktiivisuutta ja heidän elinympäristönsä poliittista ilmapiiriä. Aktiivisuutta selvitettiin muun muassa kysymyksillä tulevaisuuden vaalikäyttäytymisestä. Kasvuympäristön yleissivistävää ilmapiiriä koskevat kysymykset liittyivät lapsuudenkotiin. *Nuorten yhteiskunnallinen osaaminen, osallistuminen ja asenteet* -tutkimuksen oppilasosio keskittyi nuorten yhteiskunnallisiin tietoihin, taitoihin ja toimintaan, yhteiskunnalliseen tietämykseen sekä näkemyksiin kansalaisyhteiskunnasta ja eurooppalaisuudesta. *Lasten ihmisoikeustietämys ja osallistuminen* -kyselytutkimus tarkasteli alaikäisten tietämystä lasten oikeuksista, ihmisoikeuksista sekä vastaajien osallisuutta arkiseen päätöksentekoon. Kysely sisälsi myös ilmastonmuutokseen ja nuorten kuulemiseen liittyviä teemoja, sekä oman elämänlaadun arvioimista.

Analyysi jakautuu kahteen osaan. Ensiksi olemme tarkastelleet tutkimuksissa nuorille esitettyjä kysymyksiä. Niiden kautta pyrimme selvittämään, millaista kansalaisuutta kyselyiden laatijat nuorille "tarjosivat" yhteiskunnallisena kuulumisena, asenteina ja toimeliaisuutena. Analyysin toisessa osassa painopiste siirtyy nuorten "vastaanottamiin" kansalaisuuskäsityksiin, joita etsimme *Nuorten politiikka* -kyselylomakkeiden yhteydessä laadituista esseevastauksista. Jälkimmäinen aineisto kertoo nähdäksemme enemmän siitä, mitä nuoret halusivat kyseisen kyselyn tekijöille kansalaisuudesta kertoa, kuin siitä, millaisena he kokevat kansalaisuuden arkiympäristöissään. Palaamme artikkelin lopussa tähän erotteluun ja siihen liittyviin menetelmällisiin ratkaisuihin. Lomakekysymyksiin liitetyt suljetut ja puoliavoimet vastaukset on rajattu analyysin ulkopuolelle.

Tutkimuksessa hyödynnettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä, joka soveltuu sekä kyselylomakkeiden että esseevastausten tulkitsemiseen. Analyysirunko muodostettiin Isinin kansalaisuuden ulottuvuuksien perusteella ja sitä tarkennettiin aineistolähtöisesti. Alustavassa analyysissä aineistosta poimittiin tunnistettavissa olevia kansalaisuuden ilmentymiä (asemat, käytännöt, teot). Seuraavaksi koottu aineisto klusteroitiin, jolloin teemoista etsittiin samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia, ja näistä muodostettiin edelleen suurempia

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

kokonaisuuksia. Tällaisia esseissä käsiteltyä teemoja olivat esimerkiksi sukupuoli, oikeuksia ja velvollisuuksia sekä arjen politiikkaa käsittelevät kirjoitukset (ks. taulukot 1 ja 2). Samalla osa teemoista karsittiin syväanalyysin ulkopuolelle.

Kansalaisuus nuorille tarjottuna

Kyselylomakkeet käsittelevät kaikkia Isinin kansalaisuusteorian ulottuvuuksia. Niissä painottuvat kuitenkin kansalaisuuden käytännöt ja erityisesti institutionaaliset osallistumisen muodot. Kansalaisuutta asemana käsitellään pääasiassa kansallisvaltion jäsenyyden kautta ja kansalaisuuden teot tavoittavat yhteiskunnallisuutta laajemmassa merkityksessä. Kyselyjen pääasialliset teemat on koottu analyttiseen kehikkoon taulukossa 1.

KANSALAIKUUS KYSELYLOMAKKEISSA		
Kansallisvaltion jäsenyys (asema)	Institutionaalinen osallistuminen (käytännöt)	Laajempi yhteiskunnallisuus (teot)
<ul style="list-style-type: none"> ◦ sukupuoli ◦ synnyinmaa ◦ etnisyys ◦ kieli ◦ isänmaallisuus 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ oikeudet ja velvollisuudet ◦ osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet ◦ kiinnostus ja tietämys 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ arjen politiikka ◦ ihmisoikeudet ◦ äänioikeusikäraja

Taulukko 1: Kansalaisuus kyselylomakkeissa

Kansalaisen asemaan liittyen kyselyissä eritellään vastaajien sukupuolta, synnyinmaata, etnisyyttä ja kieltä. Näiden teemojen kautta nuoret pyritään luokittelemaan ryhmiin, joiden jäseninä heidän vastauksiaan on mahdollista arvioida. Useimmat asemaan liittyvät kysymykset ovat luonteeltaan kategorisia taustakysymyksiä, eikä vastaajien ole mahdollista ilmoittaa kuuluvansa useampaan ryhmään. Kiinnostuksen kohteena eivät tällöin ole nuoren mielipiteet tai käsitykset, vaan niiden tarkoituksena on selvittää, *millainen poliittinen subjekti nuori on*. Esimerkin tarjoaa kuvan 1 Unicefin kysymys (4A):

4. Sukujuuresi

A) **Minä...**

1. olen syntynyt Suomessa

2. olen syntynyt ulkomailla, missä?

Kuva 1: Sukujuuret (Nuorten politiikka -lomake)

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Poliittinen subjektius on Hannah Arendtin (1958) klassisen määrittelyn mukaan ymmärrettävissä yhtäältä kategoristen, toisaalta yksilöllisten ominaisuuksien kautta. Yllä kuvatut kansalaisasemaa selvittävät kysymykset kohdistuvat yksinomaan edelliseen. Yksilölliset poliittiset subjektit henkilökohtaisine arvoineen, näkemyksineen ja suuntautumisineen eivät vaikuta kiinnostavan tutkimusten tekijöitä kansalaisaseman osalta. Nuorten vastauksia on näin ollen mahdollista tulkita kyselyissä pääsääntöisesti vain sen suhteen, millaisina ihmisinä institutionaalinen yhteiskunta heidät näkee. Samalla heidän oma käsityksensä itsestään yhteiskunnan jäsenenä jää arvioinnin ulkopuolelle.

Kategoriset ja yksilölliset poliittiset subjektit voivat erota toisistaan merkittävästi. Esimerkiksi synnyinmaan perusteella ei ole mahdollista päätellä millaiseen perheeseen nuori on syntynyt tai miksi ja milloin muualla kuin Suomessa syntynyt nuori on muuttanut maahan. Monimuuttuja-analyysillä voidaan toki selvittää, ketkä ulkomailla syntyneistä puhuvat äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea ja ilmaisevat kuuluvansa etnisesti "muihin" – mikäli tarkoitus on jakaa vastaajat "vanhasuomalaisiin" ja "uussuomalaisiin". Tämäkään kategorisointi ei kuitenkaan tuota tietoa vastaajien kokemuksellisesta kansalaisasemasta. Maahanmuuttajaperheiden nuorten kokemukset kuulumisesta ja toimijuudesta eivät jakaudu kahtia sen enempää syntymäpaikan kuin etnisyyden tai kielen perusteella (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen, 2016). Sekä Suomessa että muualla syntyneet nuoret voivat kokea kuuluvansa "meihin" enemmän tai vähemmän riippuen siitä, millaisen paikan he ovat löytäneet eleyssä yhteiskunnassa (Haikkola 2012). Kategoriset taustakysymykset tulevat näin ollen luoneeksi ryhmiä, joihin luokiteltujen vastaajien kansalaisasemat eivät käytännössä vastaa toisiaan.

Kysymykset *kansalaisuuden käytännöistä* korostavat virallispoliittisen yhteiskunnan olemassa olevia rakenteita ja toimintamalleja. Oikeudet ja velvollisuudet, osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet sekä kiinnostus ja tietämys ovat keskeisiä teemoja. Kaikissa lomakkeissa käsitellään monipuolisesti kansalaisen oikeuksia, mutta velvollisuudet jäävät vähemmälle huomiolle. Oikeuksista keskeisimpänä näyttäytyy äänestysoikeus, josta kysyttiin jokaisessa lomakkeessa. Kuvassa 2 Nuorten politiikka -tutkimuksen kysymys esimerkkinä.

L7. Kuinka varmana pidät, että itse äänestät jossakin seuraavista vaaleista täytettyäsi 18 vuotta?

	Äänestän varmasti	Äänestän melko varmasti	Jätän melko varmasti äänestämättä	Jätän varmasti äänestämättä
Kunnallisvaalit	☐	☐	☐	☐
Eduskuntavaalit	☐	☐	☐	☐
Presidentinvaalit	☐	☐	☐	☐
Euroopan parlamentin vaalit	☐	☐	☐	☐

Kuva 2: Äänestäminen tulevaisuudessa (Unicefin lomake)

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Kuvan 2 kysymyksessä tiedustellaan, kuinka todennäköisenä vastaaja pitää äänestämistään vaaleissa täysi-ikäisenä. Nuoret määrittellään näin tulevaisuuden toimijoiksi – tekeillä oleviksi kansalaisiksi (*citizens-in-the-making*) tämän päivän kansalaisten sijaan (*citizens of today*) (Duhn 2006; Mannion 2003). Kysymys päättyy näin määrittelemään kansalaisuutta yhtä aikaa sekä käytäntöjen että aseman tasolla rajaten nuoret molemmissa merkityksissä ulkopuolisiksi. Silti heidän oletetaan, ehkäpä hieman paradoksaalisesti, olevan kiinnostuneita ja näkemysellisiä vakiintuneista kansalaisuuden kysymyksistä.

Osallistumisen ja vaikuttamisen teemojen yhteydessä käsitellään järjestettyä toimintaa, tavoitteellisia keinoja ja tulevaisuuden yhteiskunnallisuutta. Tiedusteltaessa osallistumista järjestettyyn toimintaan keskitytään aikuisvetoisiin toimintaympäristöihin, esimerkiksi koulun oppilaskuntaan, kansalaisjärjestöihin ja harrastusseuroihin. Sen sijaan nuorten itse organisoimaa tai omaehtoista toimintaa ei luettu tämän aktiivisuuden piiriin. Erityisesti kyselyiden tapa käsitellä harrastustoimintaa paljastaa, että nuorten kansalaisosallistumisen idea on pitkälti aikuislähtöinen (vrt. Eurobarometer 2015).

Epäpoliittiseksi mielletty järjestetty harrastustoiminta, jolla on merkittävä rooli monien suomalaisnuorten elämässä (ks. Rinne & Kallio 2017), sisällytettiin yleensä kansalaisuuden käytäntöjä selvittäviin kysymyksiin. Siihen liitettiin kuvitteellisia kansalaistoiminnan tavoitteita, kuten "uimahallin uudistaminen", ja vastaajia pyydettiin valitsemaan tavoitteen saavuttamiseen parhaiten sopivat keinot, kuten "kansalaisaktivismi" (esim. ostoboikotit ja kadun-/talonvaltaus). Vaihtoehtoina mainittiin institutionaalisia keinoja, kuten äänestämisen vaaleissa, nettiadressin allekirjoittaminen ja mielenosoitukseen osallistuminen. Suomalaisen julkishallinnon järjestelmät ovat varautuneita näillä keinoin toteutettuun kansalaisosallistumiseen, mikä kuvaa, että nuorten toivottiin kertovan osallistumisesta nimenomaan käytäntöjen eikä tekojen muodossa. Vaihtoehtojen joukosta puuttuivat esimerkiksi sellaiset nuorten arkielämässä mahdollistuvat epämuodolliset keinot kuin "maalaisin graffitia rumiin seiniin", "kertoisin henkilökunnalle asioista, jotka ovat pielessä" ja "valittaisin kavereiden kanssa uimaopelle huonoista tiloista". Tämän luonteisia osallistumisen muotoja tulee tyypillisesti näkyviin laadullisessa tutkimuksessa, jossa nuoret ovat omaehtoisemmin äänessä (esim. Haikkola 2012; Kallio 2017; Wood 2012).

Useat lomakkeiden kysymyksistä koskivat nuorten tulevaisuuden toimintaa. Tulevaisuusorientoituneet kysymykset sisältävät vihjeen, että *nuoren kiinnostus* aktiiviseen kansalaisuuteen vaikuttaa siihen, paljonko *tulevaisuuden aikuinen* osallistuu. ICCS:n lomakkeessa (K33) nuorelta kysytään: "Alla on lueteltu eri tapoja, joilla aikuiset voivat osallistua aktiivisesti poliittiseen elämään. Mitä arvelet itse tekeväsi, kun olet aikuinen?" ja lomakkeiden pohjalta kirjoitetussa artikkelissa todetaan: [...] "aktiiviseksi kansalaiseksi kasvaminen on pitkän aikavälin poliittinen sosialisatioprosessi, joka alkaa jo ennen kouluikää ja jatkuu läpi elämän; poliittinen osallistuminen (tai osallistumattomuus) on seuraus tai tulos jostakin, ei syy" (Elo 2009, 46). Näin

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

ajatellen aikuisiässä konkretisoituu lapsuudessa ja nuoruudessa opittu poliittisuus; aktiivinen osallistuminen on tulosta onnistuneesta institutionaalisesti ohjatusta sosialisatioprosessista, osallistumattomuus kielii vastaavasta epäonnistumisesta.

Lomakkeissa tiedusteltiin myös omaa ja lähipiirin kiinnostusta politiikkaan sekä käsitystä omasta poliittisesta tietotasosta. Huomionarvoista on, että politiikkaa ei määritelty kysymyksissä mitenkään, joten nuoret saattoivat ymmärtää sen vastauksissaan hyvin eri tavoin. Vastausten tulkinnassa joudutaan kuitenkin soveltamaan samaa politiikkakäsitystä kaikissa tapauksissa. Näin tulkitsija päätyy määrittelemään oman politiikkakäsityksensä pohjalta, mitä nuoret vastauksillaan tarkoittivat.

Lomakkeissa esitettiin myös kysymyksiä mielekkäistä tavoista protestoida. ICCS:n lomakkeessa (K31) mukaan oli luettu laittomiakin keinoja, kuten liikenteen tukkiminen, julkisten rakennusten valtaaminen ja iskulauseiden maalaaminen seiniin. Tässäkin tapauksessa kysymys koski kuitenkin tulevaisuuden protestointia. Näin kyselyn tekijä esittää, että nuoret eivät protestoi mainituilla keinoilla tai vaihtoehtoisesti, että heidän nykyinen anarkistinen toimintansa ei ole kiinnostava kansalaisuuden muoto.

Kansalaisuuden tekojen teema, jota kyselylomakkeet käsittelivät varsin rajallisesti, voidaan jakaa kolmeen luokkaan: arkipäivän politiikkaan, ihmisoikeuksiin liittyviin kysymyksiin ja äänestysoikeuden laajentamiseen. Arkipäivään liittyen kysyttiin esimerkiksi vaikuttamisesta kotona erilaisiin kulutuspäätöksiin, yhteiskunnallisista asioista keskustelemisesta ja erilaisista vapaa-ajan aktiviteeteista. Ihmisoikeuksien osalta oli esillä universaaliuden teema sekä maahanmuuttajien oikeudet. Äänestysoikeuden laajentamisesta puhuttiin yksinomaan äänioikeusikärajan laskemisen merkityksessä.

Arkiosallistuminen tulee lomakkeissa esille yleisesti politisoituneiden asioiden yhteydessä. Tällainen on esimerkiksi kulutus, mikä otetaan aiheeksi Unicefin lomakkeessa. Kysymyksen "[k]uinka tärkeitä seuraavat kotiin liittyvät asiat ovat sinulle ja missä määrin ne toteutuvat?" vaihtoehtoina on lueteltu muun muassa "[s]ähkön ja/tai veden kulutukseen vaikuttaminen kotona" ja "[k]odin roskien lajitteluun ja muunlaiseen kierrätykseen vaikuttaminen". ICCS:n kyselyssä (K12) puolestaan tiedustellaan, kuinka paljon aikaa nuori viettää television ja tietokoneen parissa arkipäivinä. Tämä liittyy julkisessa keskustelussa viime vuosina käytyyn debattiin hallitsemattomasta ajankäytöstä viihdemedioiden parissa, mikä on esimerkki toisesta politisoituneesta arkipäivän teemasta (esim. af Ursin ym. 2013; Tuukkanen & Wilska 2015). Kysymyksenasettelussa "tavallisen" vapaa-ajan vieton kartoittaminen asettuu suhteessa järjestettyyn harrastustoimintaa. Kysymyksessä on esitetty monen nuoren arkeen kuuluvia vapaa-ajanviettotapoja, mutta nuoren toimijuutta näissä tilanteissa ei pyritä tuomaan näkyviin. Esimerkiksi lukemisen, viihdemedioiden, verkossa liikkumisen ja ystävien kanssa keskustelemisen yhteydessä esiin nousseita yhteiskunnallisia kysymyksiä, asenteita, näkemyksiä tai toimintaa ei pidetä tiedustelemisen arvoisina.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

K12 Kuinka paljon aikaa käytät tavallisena koulupäivänä seuraaviin asioihin kouluajan ulkopuolella?

(Merkitse rasti vain yhteen ruutuun kullakin rivillä)

	En yltään	Alle 30 minuuttia	Noin 30–60 minuuttia	Noin 1–2 tuntia	Tiä 2 tuntia
a) Television, videoiden tai DVD-tallenteiden katselu huvia vuoksi	☐	☐	☐	☐	☐
b) Kotitehtävien tekeminen tai läksyjen lukeminen	☐	☐	☐	☐	☐
c) Tietokoneen tai internetin käyttö huvia vuoksi	☐	☐	☐	☐	☐
d) Lukeminen huvia vuoksi	☐	☐	☐	☐	☐
e) Jutteleminen ystävien kanssa puhelimitse tai verkossa (mukaan lukien tekstiviestit ja pikaviestit, esim. "mesetys")	☐	☐	☐	☐	☐
f) Oleskelu ystävien kanssa	☐	☐	☐	☐	☐

Kuva 3: Vapaa-aika (ICCS-lomake)

Arkipäivän politiikan lisäksi kansalaisuuden tekoja tarkastellaan kyselyissä ihmisoikeuksiin liittyvinä kysymyksinä ja äänestys-oikeuden laajentamisena. Molempia teemoja käsiteltiin ICCS:n ja Unicefin tutkimuksissa, äänestys-oikeutta myös Nuorten politiikka -tutkimuksessa. Ihmisoikeuskysymykset koskivat eri ryhmien oikeuksia. Unicefin lomakkeessa (K8) esitetään muun muassa väittämiä "[l]apsia on suojeltava kaikelta väkivallalta" ja "[a]ikuisella on oikeus lapsen lievään ruumiilliseen kuritukseen (esim. tukistaminen, läimäyttäminen)". Väittämissä lasten toimijuus on alisteista aikuisten toimijuudelle: aikuiset suojelevat, mutta myös mahdollisesti kurittavat lapsia. Nuorten toimijuutta ihmisoikeuksien edistämisen kannalta kartoitettiin ICCS:n kyselyssä yhden kysymyksen verran. Ihmisoikeuksiin viitattiin kysymyksellä "[o]letko koskaan ollut mukana seuraavien järjestöjen, kerhojen tai ryhmien toiminnassa?" ja yhtenä vastausvaihtoehtona mainittiin ihmisoikeusjärjestö (esim. Amnesty International, K14).

Äänestämisestä esitettiin Unicefin lomakkeessa (K11, 3) väittämiä "[ä]änestysikää paikallis- ja valtakunnallisissa vaaleissa tulee laskea". Väittämissä nuorten oma toimijuus tulee esille byrokratian jälkeen: kun äänestysikää on laskettu, pääsevät nuoret äänestämään. Nuorten omaa roolia äänestysikärajan laskemisen tai säilyttämisen kannalta ei kysymyksessä nosteta esiin. NP2009-lomakkeen (PA4) väittämiä kartoittaa kansanäänestysten osuutta nuorten poliittiseen kiinnostukseen. Se koostuu kysymyksestä "[l]isäisivätkö vai vähentäisivätkö seuraavat asiat omaa kiinnostustasi politiikkaa kohtaan?" ja siihen liittyvistä useista väittämistä. Esimerkiksi väittämiä "[s]uomessa järjestettäisiin enemmän kansanäänestyksiä" korostaa kansalaisen roolia äänestäjänä, mutta kansalaisen rooli kansanäänestysten liikkeellepanevana voimana jää piiloon.

Yhteen vetäen toteamme, että tarkastelemisamme lomakkeissa käsitellään kansalaisuutta asemana, käytäntöinä ja tekoina. Nuorille tarjottu kansalaisuus ilmenee pääasiassa normien mukaisena toimintana,

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

mutta myös määrittelykamppailuina siitä, kuka mahtuu mukaan ja ketkä rajautuvat ulkopuolelle. Pääpaino kyselyissä on kuitenkin vakiintuneilla ja vahvasti politisoituneilla kansalaisuuden ulottuvuuksilla, jotka kiinnittyvät institutionalisoituihin käytäntöihin. Seuraavassa luvussa tarkastelemme vastaavasti, minkälaisia kansalaisuuden ulottuvuuksia nuorten kirjoittamista esseevastauksista on luettavissa esiin.

Kansalaisuus nuorilta kysyttynä

NP2009-kyselyn yhteydessä kerätyissä *Minun politiikkäkäsitykseni* -esseevastauksissa käsiteltiin kansalaisuutta samansuuntaisesti kuin lomakekysymyksissä – suhteessa Isinin kansalaisuuden ulottuvuuksiin (Kuva 2). Kansalaisuus käytäntöinä painottui, korostaen osallistumista julkishallinnon järjestämään toimintaan (esim. nuorisovaalit) ja yleisemmin 'aikuisten maailmaan'. Asemana kansalaisuus tuli esille pääasiassa ulossulkevuuden kautta, joka liitettiin etenkin ikään, mutta myös alueellisesti määrittyvään kansallisuuteen (vrt. Kallio ja Bäcklund 2012). Kansalaisuuden tekojen merkityksessä käsiteltiin arkisia valintoja ja oikeuksien vaatimista.

Seuraavaksi esittelemme analyysiä siltä osin, missä nuoret käsittelivät kansalaisuutta ulossulkemisena, aikuisten politiikkana tai vapaana osallistumisena. Monet kirjoittivat kokemastaan ulossulkemisesta huolellisesti perustellen. Aikuisten politiikasta puhuessaan nuoret luettelivat poliittisia instituutioita ja korostivat politiikan kuuluvan aikuisille. Vapaasta osallistumisesta kirjoittaessaan nuoret kertoivat vaikuttavansa omilla teoillaan, purkavansa turhautumistaan tai kyseenalaistavansa olemassa olevaa järjestystä.

KANSALAISSUUS NUORTEN KERTOMANA

Ulossulkeminen (asema)	Aikuisten politiikka (käytännöt)	Vapaa osallistuminen (teot)
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ikä ◦ alue ◦ kansalainen ◦ kansallisuus 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ poliittiset instituutiot ◦ politiikan merkitys omalle elämälle ◦ nuoresta kansalaiseksi 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ politiikan kentät ◦ kulutusvalinnat ◦ ikärajat ◦ oikeuksien vaatiminen

Taulukko 2: Kansalaisuus nuorten kertomana

Asemana kansalaisuus määrittyy monissa nuorten kirjoittamissa teksteissä iän kautta. Nuoret asemoivat itsensä kansalaisuuden reunalle, josta täysi-ikäisyyden myötä siirrytään kohti keskiötä.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Käsitykseni politiikasta ei ole kovin hyvä, mutta ymmärrän mielestäni ihan hyvin perusjuttuja. Poliitikalla ei ole minulle kovin suurta merkitystä, koska olen näin nuori. Toki kaikkia kansalaisia koskevat asiat koskevat myös minua. Sana politiikka ei herätä minussa mielenkiintoa, vaan pikemminkin tylsistyttää. Siitä tulee mieleen tylsät jutut. Siksi se ei kamalasti kiinnosta minua. Jotkut asiat tosin ovat ihan mielenkiintoisia, esim. vaaleja on kiva seurata. (tyttö, lukio)

Näkemyksen esittänyt lukiolaistytty ajattelee omaavansa muodollisen kansalaisuuden, mutta sen *sisältöjen* ja niistä käytyjen *kamppailujen* osalta hän pitää itseään ulkopuolisena. Muoto liittää hänet kansalaisten ryhmään, jota *koskevat* tietyt asiat. Hän kuvaa kansalaisasemaansa näin pitkälti objektin roolina, johon voi sisältyä ylhäältä annettuja velvoitteita ja oikeuksia. Otteesta ilmenee samalla, että nuori ymmärtää politiikan aikuisten asiana, jonka merkitevyys yksilön elämään kasvaa iän myötä. Loputkin hänen esseestään voidaan lukea tätä tulkintakehystä vasten. Puhuessaan politiikan tylsyydestä hän mieltää politiikaksi valtiollisen toiminnan, jota eduskunta harjoittaa. "Politiikka on aikuisten juttu" -diskurssi ilmenee esseissä yleisesti, myös lähes koko lukiokoulutuksen läpi käyneiden nuorten uusintamana.

Kansalaisuutta rajataan iän lisäksi kansallisvaltion rajoilla. Iän karttuessa nuoresta tulee täysivaltainen kansalainen, mutta valtion ulkopuolelle rajattu kuuluu toiseen yhteisöön eikä voi sieltä käsin saavuttaa maan kansalaisuutta. Sisäpuolelle rajautuvassa "kuvitellussa yhteisössä" nuoret mieltävät itsensä ja aikuiset jäseniksi yhtä lailla, jolloin "muiksi" määrittyvät Suomen aluerajojen ulkopuolella asuvat ihmiset (Anderson 1983). Poliitiikan nähdään tällöin kuuluvan ainoastaan kansallisvaltion rajojen sisäpuolelle jääville ihmisille.

Politiikkaan saa osallistua jokainen oman maan kansalainen. (tyttö, lukio)

Lainauksessa määritellään kansalaiseksi ihminen, joka saa osallistua politiikkaan. Samalla politiikka kuitenkin näyttäytyy lainauksessa autonomisena päätöksentekona, johon ulkopuolinen ei voi osallistua. "Omalla maalla" nuori viittaa mahdollisesti viralliseen kansalaisuuteen, joka tulee esille esimerkiksi passissa. Seuraavassa lainauksessa ei-kansalainen, edellisen lainauksen mukaan ulkopuolinen, kertoo mitä politiikka hänelle merkitsee.

Itse en ole Suomen kansalainen, joten en edes pysty äänestämään. [...] Juuri minulle politiikan merkitys on sitä, että kun maassa kaikki toimii ja kaikki on suhteessa reilua, kaikki on hyvin. (tyttö, lukio)

Tämän lainauksen kirjoittanut nuori kertoo jäävänsä virallisen politiikan ulkopuolelle ilman äänioikeutta. Hän ei puhu "omasta maasta", kuten useat muut nuoret esseissään. Kansalaisuuden ulkopuolelle jäävien ryhmien oikeudet ja edut huomioiva yhteiskunta on nuoren mukaan "suhteellisen reilu", jolloin "kaikki on

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

hyvin". Tällöin myös ei-kansalaiset saavat äänensä yhteiskunnassa kuuluviin. Otteesta välittyy implisiittisesti ajatus, että nuori kokee tärkeiksi vaikutuskanaviksi virallisen valtiollisen koneiston ulkopuoliset kanavat, etenkin kansalaisuuden ulkopuolelle jääville ryhmille. Niiden toimintaedellytysten takaaminen on tärkeää kaikkien äänten kuulemiseksi (vrt. Häikiö 2014; Jupp 2007).

Kansalaisuuden rajoja määriteltäessä nousee esille tyypillisesti kansallisuus asemana, johon joissakin esseissä liitettiin etnisyyttä ja rodullisuutta. Maahanmuuton uhkana näkevät nuoret kirjoittivat nationalistisia ajatuksia yhtenäisestä suomalaisesta kansasta, jolle kuuluu alueen lisäksi yhteinen jaettu kulttuuri, historia ja valtiollinen suvereniteetti. Toisaalta myös monimuotoisuuden puolustajia erottuu teksteistä, mutta alueellista kansallisuutta niissä ei haastettu.

Käytäntöinä kansalaisuus ilmenee nuorten esseissä ylhäältä päin järjestettynä toimintana. Nuoret käyttivätkin kansalaisuus-termiä etenkin käytännöistä puhuessaan. Kansalaisosallistumiseksi mielletään ennen kaikkea julkishallinnon jäsenilleen järjestämät mahdollisuudet osallistua yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamiseen.

*Minun mielestäni politiikka on hieno asia, koska sen avulla voidaan vaikuttaa moneen asiaan niin hyvässä kuin pahassa. Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää EU:ta, mikä on poliittisen yhteyden ansiota. Tästä on seurannut esimerkiksi vapaa liikkuvuus EU:n alueella ja pienet tullimaksut. Poliitikalla voidaan saada myös hyviä suhteita muihin maihin.
(poika, ammattikoulu)*

Otteessa esitetyn näkemyksen mukaan politiikalla voidaan vaikuttaa asioihin ja saada aikaan uudistuksia erilaisin seurauksin. Poliitiikka näyttäytyy valtioiden välisenä toimintana, jolla on vaikutuksia sekä ihmisten arkiseen elämään että geopolitiittisiin suhteisiin. Kirjoittaja sivuaa myös arvonäkökohtia mainitsemalla saavutuksia, kuten vapaan liikkuvuuden ja matalat tullimaksut. Tässäkin tulkinnassa nuori asettaa itsensä poliittisen toiminnan ulkopuolelle tai ehkäpä mieluummin alapuolelle: asemaan, josta käsin voi lähinnä seurata politiikan vaikutuksia ja arvioida niiden merkitystä omaan ja muiden elämään. Edellisessä otteessa mainitun Euroopan unionin lisäksi nuoret kirjoittivat runsaasti myös kansallisesta politiikasta, eduskunnasta, kunnanvaltuustosta ja nuorisovaltuustoista. Suhtautuminen nuorisovaltuustoihin, kuten muihinkin *käytäntöjä* ilmentäviin instituutioihin, oli kaksijakoista: yhtäältä nuorisovaltuustot nähtiin tehokkaana keinona saada nuorten ääni kuuluville, toisaalta valtuustoja kritisoitiin näennäisiksi.

Itse olen juuri lopettanut toimintani paikallisessa Nuorisovaltuustossa. Ehdin siellä kaksi kautta hengailta. Kyllä nuoret ovat kiinnostuneita politiikasta, mutta tosiasia on, ettei me päästy oikeasti vaikuttamaan kunnalliseen päättämiseen. Sitä paitsi melko harvalla

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

on energiaa kuluttaa aikaa "vaikuttamiseen". Kyllä, on paljon helpompi mennä kotiin nukkumaan. Tai Facebookiin. (tyttö, lukio)

Kuulun myös nuorisovaltuustoon ja aloitan siellä kolmannen kauteni ensi vuonna. Nuorisovaltuusto on osa kunnallispolitiikkaa ja nuorena ihmisenä itselleni on erityisen tärkeää saada nuorten sana kuuluville. (tyttö, lukio)

Ensimmäisen lainauksen vastauksesta voi lukea pettymyksen nuorisovaltuuston tarjoamiin vaikutusmahdollisuuksiin. Nuori kuvailee "hengailleensa" valtuustossa, jolloin tekstistä välittyy kuva nuoren passiivisesta roolista päätöksenteossa (vrt. Kallio, Häkli ja Bäcklund. 2015). Kirjoittaja mieltää vaikuttamisen valtuustossa työlääksi ajanhukaksi, jossa nuorten tahtoa vaikuttaa ei oteta vakavasti. Jälkimmäisen lainauksen kirjoittajan sijaan näkee nuorisovaltuuston tärkeänä kanavana tuoda nuorten ääni kuuluville. Hän ei määrittele tarkemmin, mitä "nuorten sanalla" tarkoittaa, mutta kuvailee myöhemmin nuoret sukupolveksi, jonka tulevaisuus tulee turvata. Näin hän asemoi itsensä nuorten sukupolven edustajaksi. Kirjoittaja ei ota kantaa nuorisovaltuuston toimivuuteen, mutta useampivuotinen työ nuorisovaltuustossa viestii hänen kokevan toiminnan merkityksellisenä. Vastoin tätä näkökulmaa useat nuoret kirjoittavat politiikan tapahtuvan "korkeammalla tasolla". Seuraavan esimerkin kirjoittajan mukaan politiikka tulee näkyväksi vain harvoin ja silloinkin lainsäädännön välityksellä.

Ainoat asiat joiden kautta politiikka on merkittävästi ihmisten elämään vaikuttanut on esim. Euron tulo Suomen valuutaksi ja jotkut lait, kuten tupakoimattomuus ravintoloiden sisällä. Esim. nämä asiat ovat jääneet mieleeni, koska ne vaikuttavat tosielämässä konkreettisesti. Minulle politiikalla ei juurikaan ole merkitystä, mutta kai se tärkeää on, että Suomen asiat pidetään kunnossa. (tyttö, lukio)

Suuri osa kirjoittajista puhuu nuorten vaikutusmahdollisuuksien heikkoudesta. Vaikuttavimmaksi keinoksi osallistua mielletään äänestämisen ja muut tavat tulevat sen jälkeen, jos niitä mainitaan laisinkaan. Pieni vähemmistö nuorista toi kuitenkin esiin keinoja, joilla jokainen voi saada äänensä kuuluville ja vaikuttaa. Heidän mielissään politiikka ei ole ainoastaan poliitikkojen tekemiä päätöksiä, vaan myös tavallisilla ihmisillä – mukaan lukien nuorilla – on mahdollisuus ottaa politiikka osaksi arkeaan.

Nuoren ihmisen merkitys on melko vähäinen, koska he eivät voi vaikuttaa äänestämällä. Toisaalta mielenosoitukset ja kadunvaltauksset voivat olla vaikuttavia tekijöitä. (poika, lukio)

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Edellisessä lainauksessa mainitut mielenosoitukset ja kadunvaltauksset voi nähdä yhtäältä osana *kansalaisuuden käytäntöjä*, koska niihin tarvitaan useimmiten lupa viranomaiselta. Tällöin toiminta tapahtuu mahdollisesti valvotuissa oloissa ja saattaa olla hyvinkin organisoitua. Toisaalta kollektiiviset asiaperustaiset mielenilmaukset ja julkisen tilan haltuunotto perustuvat pitkälti arkiyhteisöissä jaettuun ja kartutettuun kokemustietoon (vrt. Mäenpää, Faehnle & Schulman 2017). Tässä katsannossa niitä voidaan pitää omaehtoisesti perusteltuina *kansalaisuuden tekoina*. Seuraavassa lainauksessa nuori puhuu politiikasta edellistä lainausta selkeämmin tekoina eli jokapäiväisenä toimintana, johon ihmiset voivat osallistua kansalaisasemaansa riippumatta. Erilaiset nuorten arjessa toteutuvat jäsenyyskamppailut ilmentävät vapaata kansalaisosallistumista, joka voi Harisen ja Suurpään (2003, 7) mukaan sisältää toimintaa, keskustelua, vastustamista, myöntymistä, kohtaamisia ja hetkiä. Tässä katsannossa yhteiskunta on jatkuvassa muutoksessa, mikä ilmaisee kansalaisuuden dynaamista tulkintaa.

Nuorempana minulla oli tapana liittää sana politiikka korkeisiin virkamiehiin, mutta nykyään yhdistän sen jo jokapäiväiseen elämään, johon kuuluu mm. perhe, ystävät ja media. Poliitiikka on siis itselleni todella laaja käsite. Yleensä tulee politikoitua itse edes sitä huomaamatta. Poliitiikan merkitys omaan elämään on suuri. Kotona mm. vanhemmat politikoivat asioista, joihin minullakin on osuutta. Tällöin otan itsekin asioihin kantaa. Ilman politiikkaa ei saataisi ratkaisuja aikaan, oli kyse sitten salibandyharjoituksista, lintsaamisesta tai jonkin muun tavallisen asian ratkaisusta. (poika, lukio)

Edellisen esseetöiden kirjoittaneen lukiolaispojan mukaan politiikkaa ei ole mahdollista rajata vain joillekin ryhmille kuuluvaksi. Politikoidessaan ei tarvitse myöskään olla tietoisesti "politiikkaa tekemässä", mikä laajentaa poliittisen toimijuuden mahdollisuuden kaikille ihmisille (Habermas 2006). Nuoret, jotka eivät kerro olevansa kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista tai vaikuttamisesta, tulevat tällöin tunnistetuksi poliittisten yhteisöjen aktiivisina jäseninä (Wood 2012). Kirjoittaja kiinnittyy näin laajaan politiikan tulkintaan, jossa poliittisen teon muoto voi olla vaikkapa mielipiteen ilmaisu ja keskustelu. Otteessa on implisiittisesti läsnä myös ajatus, että poliittiseen elämään osallistumista ei voi kukaan välttää, vaikkei aktiivisesti sen piiriin pyrkisikään (Kallio & Häkli 2017a). Seuraavassa lainauksessa nuori kertoo, että politiikka on tärkeää. Se on läsnä kaikessa ihmisten toiminnassa ilman, että sitä tarvitsee ajatella.

Sanana politiikka on tylsä ja tuntuu epäkiinnostavalta. Kuitenkin politiikka merkitsee itselleni aika paljon. En vain ajattele tekeväni poliittisia tekoja, kun puhun tuttavieni kanssa kylämme koulun kohtalosta tai ostan luomutuotteita. Periaatteessahan kaikki tekemme ovat jollain tavalla poliittisia. Emme vain ajattele sitä. (tyttö, lukio)

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Lainauksen nuori liittää politiikan kaikkeen tekemiseen: kulutusvalinnat ja keskustelu ystävien kanssa ovat kirjoittajan mainitsemia esimerkkejä arkisesta politiikasta. Makrotalouden lisäksi jokapäiväisestä kulutuksesta puhutaankin yhä useammin poliittisina valintoina, mikä kertoo sen merkityksen korostumisesta myös nuorten arjessa. Kauppaostoksilla voi suosia luomu- ja lähituotantoa, mutta tällainen kuluttajakansalaisuus ei ole tarjolla yhdenvertaisesti: kaikilla ole varaa tai mahdollisuutta valita yhtä vapaasti. Toisaalta kuluttajuuden politisoituminen voi tarkoittaa myös kulutuksen vähentämistä ja esimerkiksi aktiivista osallistumista kiertotalouteen, vaikkapa vaatteita kierrättämällä (esim. Autio & Wilska 2005).

Nämä nuorten suosimat banaalit tavat osallistua yhteiskunnalliseen muutokseen eivät näyttäydä monille poliittisina tekoina, vaan ehkäpä mieluummin henkilökohtaisena asennoitumisena omassa elämässä keskeiksi määrittyviin asioihin – mikä on yksi tapa määrillä arkinen poliittisuus subjektilähtöisesti (Kallio, Häkli & Bäcklund, 2015; myös Tuukkanen & Wilska 2015). Tämä kansalaisosallistumisessa laajasti näkyvä trendimuutos, jota käsitelimme artikkelin alussa lyhyesti, heijastuu myös järjestäytyneeseen kansalaisuuteen. Järjestö- ja puolueosallistuminen on korvautunut osittain henkilökohtaiseen harkintaan perustuvilla, usein kevyemmin sitoutuneilla ja tilanteisemmilla vaikuttamisen tavoilla. Osallisuuden tunteen voi saavuttaa esimerkiksi jättämällä viestin asiakaspalveluun tai ilmaisemalla mielipiteensä julkisten palvelujen laadusta. Seuraavassa lainauksessa nuori antaa palautetta mielestään huonosta ikärajasta.

Haluaisin vielä sanoa, että on typerää, kun HKL:n aikuisten lipun joutuu maksamaan 17-vuotiaana, vaikka silloin on alaikäinen. (tyttö, lukio)

Nuorten kirjoittamissa esseissä ikärajat nousevat esille äänestysikärajan ohella opintotukeen liittyen ja, kuten yllä olevassa esimerkissä, linja-autoyhtiön asettamana ikärajana. Kyse on taloudellisesta hyödystä, jota tuotetaan oppivelvollisuuden päättäneillä ja vielä alaikäisillä nuorilla. Tämä on yksi esimerkki siitä, miten nuorille kasataan vastuuta, mutta oikeuksia ei haluta antaa samassa suhteessa, kuten Skelton (2010, 145) esittää. Toinen esimerkki nuorten vastuuttamisesta on rikosvastuu, joka alkaa 15-vuotiaana. Nuoret asetetaan yhteiskunnalliseen vastuuseen joistakin teoistaan, mutta tämän vastuun yhteyttä yhteiskunnallisiin toimintavapauksiin on vaikea tunnistaa. Yhteiskunnan marginaaliin jäävien ryhmien oikeudet tulevat esille myös seuraavassa lainauksessa, jossa nuori ottaa kantaa sukupuolineutraalin avioliittolain puolesta.

Seksuaalivähemmistöistä taas puhuin [kansanedustaja] Kalliokummulle kysyen erilaisia kysymyksiä, kuten miksi homoseksuaalit eivät ole saaneet oikeutta naimisiinmenoon? Ruotsissa tämä etappi on jo saavutettu, mutta Suomi on jälleen kerran jälkijunassa muun euroopan kehityksestä. Toki on mahdollisuus rekisteröidä parisuhde, mutta se ei ole sama asia. Missä on tasa-arvo? (tyttö, lukio)

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Ottaessaan kantaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin omasta näkökulmastaan tämä nuori asemoituu muodollisen politiikan ja omaehtoisen osallistumisen rajamaille. Yhtäältä keskustelua kansanedustajan kanssa voidaan pitää institutionalisoituneena toimintana: nuori pyrkii kysymyksillään vaikuttamaan edustuksellisen demokratian ytimessä toimivan henkilön näkemykseen. Toisaalta kirjoituksessa painottuva keskustelullinen ulottuvuus korostaa omaehtoisen osallistumisen merkitystä, jolloin tilanne näyttää enemmän kansalaisuuden tekona, jossa ilmaistaan tutulle ihmiselle henkilökohtainen mielipide.

Tässä luvussa esitetty analyysi ei käsittele ensisijaisesti nuorten kokemuksia demokratiasta ja kansalaisuudesta, vaan sitä, miten nuoret kertoivat politiikkaa koskevista näkemyksistään Turun yliopiston tekemässä *Nuorten politiikka 2009* -tutkimuksessa. *Minun politiikkakäsitykseni* -esseissä he asettuivat kertomaan aikuisille "nuorten näkökulman politiikkaan" vastattuaan ensin samaa aihepiiriä koskevaan kysymyspatteriin. Tässä asetelmassa suurin osa vastaajista rajasi itsensä kansalaisuuden ulkopuolella tai ulkolaidalle, tulevaisuuden kansalaiseksi. Monet kertoivat myös niistä poliittisista instituutioista, joihin osallistumista kyselylomakkeissa painotettiin. Noin tuhannen esseen laajuudessa aineistossa vain parikymmentä nuorta esitti politiikan laajempina ilmiömaailmana, joka voi koskettaa monia elämän alueita, nuorten arkiympäristöt ja tavalliset tekemiset mukaan lukien. Analyysin lopussa esittämämme otteet ovat siis varsin erityisiä esimerkkejä nuorten esittämistä näkemyksistä, vaikka tekstien pohjalla vaikuttavat kokemukset eivät ole nuorille harvinaisia. Tutkimustuloksia summaten pohdimme lopuksi, miten vastauksissa ilmenevää nuorten uusintamaa poliittista käsitteistöä ja heidän kokemaansa poliittisuutta tulisi ymmärtää suhteessa yhteiskuntapolitiikkaan, joka pyrkii näkemään ja aktivoimaan heitä kansalaisina.

Opittu käsitteistö vs. koettu yhteiskunnallisuus: mitä nuorten kansalaisuus tarkoittaa?

Analysoimiemme kyselylomakkeiden taustalla vaikuttaa vahvasti vallitseva ajatus demokratiavajeesta ja poliittisen sitoutumattomuuden kasvusta⁷. Tämä ilmenee kysymyksenasetteluista ja valituista teemoista, mutta on ääneen lausutusti läsnä myös tutkimusraporteissa. Esimerkiksi ICCS:n tutkimusraportin yhteenvedon viimeisessä alaluvussa todetaan: "Ainakin neljätoistavuotiaista valtaosa suunnittelee äänestävänsä tulevaisuudessa. Tutkimustuloksista näkyy kuitenkin myös se, etteivät nuoret arvosta perinteistä poliittista osallistumista. Nuoret luottavat poliittisiin puolueisiin selvästi vähemmän kuin muihin yhteiskunnallisiin tahoihin, nuoret eivät oleta liittyvänsä itse mihinkään puolueeseen tulevaisuudessa, eivätkä he pidä politiikan kautta osallistumista tärkeänä hyvän kansalaisen ominaisuutena." Tutkimuksen lopuksi esitetään kysymys mahdollisista vaihtoehtoisista vaikuttamisen tavoista, jolla nuoret saataisiin aktivoitua. "Jos perinteinen

⁷ Unicefin kyselyn asetelma on osittain toisenlainen, koska sen lähtökohdat ovat ihmisoikeuksissa.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

puolueitten kautta vaikuttaminen ei ole se osallistumisen muoto, joka puhuttelee nuoria sukupolvia, niin onko löydettävissä vaihtoehtoisia osallistumisen ja vaikuttamisen muotoja, jotka saisivat myös nuoret aktivoitumaan?”

Näiden lähtöoletusten tiedostaminen on tärkeää kyselytulosten analysoinnissa, kuten kaikessa kansalaisuuden ja osallistumiseen liittyvässä arvioinnissa ja toiminnassa (Bäcklund & Kallio 2012, 41; Häikiö 2014). Kyselylomakkeilla kerätään usein tietoa jo ennalta määritellyistä ilmiöistä, jolloin vastaajien oma ymmärrys tuosta ilmiömaailmasta ei ilmene parhaalla tavalla tuloksissa. Myöskään strukturoidun kyselyn yhteyteen sijoitetuilla avokysymyksillä ei välttämättä päästä syvälle ihmisten kokemusmaailmaan, erityisesti, jos kysely käsittelee samoja teemoja ajattelua ohjaavasti. Tämä selittää osaltaan, miksi analysoimiamme esseevastauksia laatineet nuoret eivät pääosin vaikuta mieltävän itseään aktiivisiksi toimijoiksi ja kansalaisuutta arkielämänsä asiaksi. Käytännössä he saattava olla hyvinkin aktiivisia ja demokraattisia ihmisiä; perheenjäseninä, harrastajina, valmentajina, koululaisina, isosina, ystävinä, kirjoittajina, esiintyjinä, mielipidevaikuttajina ja muissa arkiyhteisöjensä rooleissa.

Woodin (2012) etnografisesta tutkimuksesta käy ilmi, että kouluikäisetkin nuoret osaavat sanallistaa kansalaisuuden laajempia merkityksiä arkielämästään kertomalla. Yhteiskunnallisuutta koskevien kokemusten ja näkemysten poliittisten ominaisuuksien esiin tuominen vaatii tutkijalta irrottautumista aikuislähtöisestä otteesta ja nuorten elämämaailman ottamista tutkimuksen lähtökohdaksi. Lomaketutkimuksella ei tietystikään ole helppoa päästä yhtä syvälliseen tutkimusasetelmaan kuin haastatteluissa tai pitkäjänteisessä osallistuvassa havainnoinnissa, koska nuorilta ei ole mahdollista kysyä jatkokysymyksiä eikä heidän ymmärrystään poliittisesta toimijuudesta ja koetusta kansalaisuudesta ole helppoa selventää. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että laajamittaista kartoitusta ei voitaisi tehdä nuorisolähtöisesti. Esimerkiksi Isinin muotoilemien kansalaisuuden ulottuvuuksien ottaminen kyselylomakkeen laatimisen lähtökohdaksi auttaisi kattamaan niin kansalaisyhteisöön, kansalaisuuden muodollisiin käytäntöihin ja instituutioihin sekä arkiseen kansalaisuuteen liittyviä kokemuksia ja näkemyksiä. Myös kertomalla kyselyssä, mitä kansalaisuudella ja poliittisuudella kulloinkin tarkoitetaan, voidaan vähentää väärintulkintojen riskiä ja avartaa vastausmahdollisuuksien horisonttia. Strukturoituja kysymyksiä täydentävillä avokysymyksillä on lisäksi mahdollista houkutella esiin nuorten jokapäiväisessä elämässä toteutuvaa kuulumista ja toimijuutta, vaikkapa suhteessa toisista ihmisistä huolehtimiseen, kuluttajuuteen ja erilaisista ympäristöistä vastuun kantamiseen.

Analysoimissamme kyselyissä ei pyritty juurikaan arkipoliittisen todellisuuden näkyväksi tekemiseen, vaan keskityttiin pääasiassa nuorten jokapäiväisen elämän kannalta melko kaukasiin yhteiskunnallisen toiminnan ulottuvuuksiin. Analysoimissään kyselyjen teettäjät tulkitsivat tuloksia perinteisen politiikan näkökul-

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

mista. *Nuorten politiikka* -kyselyn tuloksia tulkitessaan Elo (2011, 12-13) kirjoittaa nuoren äänestäjän todennäköisesti kasvaneen kodissa, jossa politiikka on ollut läsnä arkipäivän vuorovaikutuksessa ja jossa ainakin toinen vanhempi äänestää. Ne nuoret, jotka ilmaisivat kiinnostuksensa politiikkaan, olisivat hänen tulkintansa mukaan myös varmempia äänestäjiä valtiollisissa vaaleissa. Näiden havaintojen pohjalta Elo (2009, 46) huomauttaa, ettei suurin osa nuorista ole kiinnostunut politiikasta. Hän myös korostaa aktiivista kansalaisuutta lapsuudesta lähtöisin olevana poliittisen sosialisatioprosessin tuloksena ja ehdottaa, että kasvua aktiiviseksi (äänestäviksi) kansalaisiksi tulisi tukea kodeissa. ICCS:n tutkimuksen tuloksista on puolestaan vedetty johtopäätös, että suomalaisten nuorten poliittinen tietämys on huippuluokkaa ja nuorilla on valmiudet osallistua politiikkaan, mutta heiltä puuttuu kiinnostus (Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2011). Kaiken kaikkiaan kyselylomakkeiden tuloksia esittelevissä raporteissa tuodaan esille nuorten vastaukset heille esitettyihin kysymyksiin, eikä tutkimuskysymysten ulkopuolelle jäävää maailmaa huomioida. Tämä saa nuoret näyttämään passiivisilta ja välinpitämättömiltä.

Unicefin raportti on vähemmän kantaaottava. Se lähinnä esittelee kyselyn tuloksia, muttei vedä niistä tulkittavia johtopäätöksiä tai tee politiikkasuosituksia (Hetemäki ym. 2010). Raportin mukaan vastaajat kokevat tärkeäksi vaikuttamisen koulun ruokalistaan, koulun sääntöihin ja palautteen antamiseen opettajan käytöksestä, mutta heillä ei ole riittävästi keinoja vaikuttaa niihin. Nämä ovat tyypillisiä lasten osallistumiselle tarjottuja konteksteja ja kertovat näin ollen vähintäänkin yhtä paljon kysymyksen asetteluista ja vallitsevasta osallistamiskulttuurista kuin vastaajien kokemusmaailmasta (esim. Kallio & Häkli 2011b; Kiili 2008). Koetuista vaikuttamismahdollisuuksista tärkeimmäksi nousee kyselyn perusteella osallistuminen erilaisissa internetyhteisöissä, kuten esimerkiksi blogeissa, jotka ovat nuorten käytännöllisiä ja pitkälti omaehtoisesti käytettyjä arkiympäristöjä. Unicefin kysely tuo siis esille monenlaisia arkipäiväisiä asioita, joilla on nuorille merkitystä myös vaikuttamisen kannalta. Siinä ei kuitenkaan päädytä pohtimaan, mitä tulokset kertovat nuorten kansalaisuudesta tai suomalaisesta lapsi- ja nuorisopolitiikasta, joka pyrkii edistämään heidän osallistumisoikeuksiaan.

Lapsen oikeuksien sopimusta (UNCRC 1989) tulkitessaan Hakalehto-Wainio (2013, 162) toteaa, että alaikäisen kuuleminen ei viittaa ainoastaan häntä koskeviin hallinnollisiin ja oikeudellisiin asioihin, vaan myös arkiin tilanteisiin. Institutionaalisten osallistumiskäytäntöjen rinnalle kaivataan menetelmiä, joilla lapsia ja nuoria voidaan nähdä ja kuulla arjen toimijana. Tämän näkökulman omaksuminen edellyttää politiikan laajan tulkinnan ottamista lapsi- ja nuorisopolitiikan lähtökohdaksi.

Kuten Lepola ja Kokko (2015, 3) esittävät, politiikan suppeat tulkinnat uusintavat jakoa aktiivisiin ja passiivisiin kansalaisiin ja voivat näin päätyä syventämään yksilöiden ja ryhmien välisiä epätasa-arvoisuuksia. Tätä voidaan pitää hyvää tarkoittavien käytäntöjen tarkoittamattomana seurauksena; kaikki nuorisopolitiikan

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

piirissä toimivat henkilöt ja instituutiot tavoittelevat varmasti nuorten laajamittaista hyvinvointia erontekojen syventämisen sijaan. Lepolan ja Kokon (2015, 4) mukaan nuorille suunnatut poliittista osallistumista tukevaan pyrkivät järjestelmät voidaan nähdä rancierelaisittain myös kontrolloimisen keinoina: tavoitteena on saada nuoret osallistumaan poliittiseen järjestelmään eikä aidosti vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin ja niihin liittyvään sääntelyyn. Analyysimme perusteella tämä Isininkin teoriaan sisältyvä kriittinen ajatus on käännettävissä myös sekä-että muotoon: Yhteiskunnallisista asioista ja sosiaalisista kysymyksistä kiinnostuneet nuoret voivat nähdä itsensä sekä systeemisen että arkisen politiikan toteuttajina – aktiivisina ja aktivistisina kansalaisina, jotka pyrkivät vaikuttamaan monenlaisin keinoin itsellensä tärkeinä näyttäytyviin asioihin.

Liittämällä tässä artikkelissa esitellyn analyysin tulokset laajemman tutkimuksen yhteyteen ehdotamme, että pyrittäessä lisäämään nuorten yhteiskunnallista aktiivisuutta ja kiinnostusta ei huomiota tulisi suunnata pelkästään niihin instituutioihin, joiden kautta heidän mahdollisuutensa toteuttaa demokratiaa ovat suppeahkoja. Sen sijaan tai ohella, että luodaan vain osaa väestöstä osallistavia nuorisovaltuusto- ja oppilaskuntarakenteita, voitaisiin keskittyä arjessa tapahtuvan ja kehittyvän kansalaisuuden tukemiseen. Nuorisolain (1285/2016) uudistus viitoittaa tietä tähän suuntaan, mutta toteutuakseen käytännössä se edellyttää julkisen hallinnon toimijoilta ja nuorten kanssa työskenteleviltä ammattilaisilta avaria politiikka- ja kansalaiskäsitteitä. Nuorisolähtöisen ja arkikeskeisen osallistavan nuorisopolitiikan lähtökohdaksi sopisi hyvin vaikkapa Siuralan (2015, 213) esittämä kiteytys: "Sosiaalinen muutos ei perustu vain yksilöiden toimintakykyjen vahvistamiseen eikä ensi sijassa edustuksellisen demokratian rakenteissa vaikuttamiseen, vaan yksilön toimijuuden tukemiseen arjen vuorovaikutustilanteissa, joissa myös rakenteet mylläävät."

Sama suunnan muutoksen tarve pätee nähdäksemme nuorten poliittisen toimeliaisuuden arviointiin. Kansalaisuutta ja poliittisuutta kartoittavien kyselyjen tulisi jättää tilaa ilmiöiden ja käsitteiden määrittelylle nuorten elämämaailmoista käsin. Analyysimme ensimmäisessä osassa esitelty ICCS:n kysymys nuorten vapaa-ajasta edustaa tällaista laajempaa käsitystä kansalaisuudesta. Toisin kuin kyselyssä tehtiin, ei erilaisten vapaa-ajan käyttämisen tapojen esittäminen hierarkkisessa suhteessa toisiinsa ole tarpeen; kansalaisuuden teot voivat toteutua yhtä hyvin jalkapalloseuran harjoituksissa kuin puistossa pelatussa "potkupallo-ottelusakin". Monimuotoisemman ymmärryksen mukaisesti rakennetun lomakkeen tulokset kertoisivat aktiivisuudesta ja passiivisuudesta niissä yhteisöissä ja yhteiskunnissa, joihin nuoret kokevat kuuluvansa ja joissa he eri tavoin toimivat, monenlaisissa rooleissa ja vaihtelevista asemista käsin. Tällainen nuorisopolitiittinen käänne tarkoittaisi O'Toolen (2016) mukaan huomion siirtämistä kriisinarratiiveista nuorten elinympäristöihin, joissa heidän toimijuuttaan on mahdollista edistää ja kehittää lukuisin tavoin (vrt. Harrikari 2008, riski-inssi). Kansalaisuuden käytäntöihin liittyvien hankkeiden ja kokeilujen rinnalla huomiota voitaisiin näin kiinnittää myös kansalaisten arkiseen vuorovaikutukseen ja arendtlaiseen yhdessä elämisen politiikkaan.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.

Kiitokset

Kiitämme Tampereen yliopiston Tilan ja poliittisen toimijuuden tutkimusryhmää (SPARG) ja RELATE-huippu-tutkimusyksikköä innostavasta työympäristöstä, sekä Suomen Akatemiaa tämän artikkelin taustalla olevan tutkimustyön rahoittamisesta (projekti SA258341).

Kirjallisuus

- Aberbach, Joel D. & Tom Christensen. 2005. "Citizens and consumers. An NPM dilemma". *Public Management Review* 7:2, 225–245.
- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of the Nationalism*. Lontoo: Verso Editions.
- Arendt, Hannah. 1958. *The Human Condition*. Chicago: Chicago University Press.
- Autio, Minna & Terhi-Anna Wilska. 2005. "Young people in knowledge society: possibilities to fulfil ecological goals." *Progress in Industrial Ecology* 2:3-4, 403–426.
- Azmi, Fazeeha, Cathrine Brun & Ragnhild Lund. 2016. "Between exclusion and political engagement: conceptualizing young people's everyday politics in the postwar setting of Sri Lanka". Teoksessa *Politics, Citizenship and Rights*, toim. Kirsi Pauliina Kallio & Sarah Mills. Vol. 7 of Geographies of Children and Young People, toim. Tracey Skelton. Singapore: Springer, 345–362.
- Bassel, Leah & Catherine Lloyd. 2011. "Rupture or Reproduction? 'New' citizenship in France". *French Politics* 9:1, 21–49.
- Barbero, Iker. 2012. "Expanding Acts of Citizenship: The Struggles of Sinpapeles Migrants" *Social and Legal Studies* 21:4, 529–547.
- Beazley, Harriot & Mandy Miller. 2016. "The art of not been governed: street children and youth in Siem Reap, Cambodia". Teoksessa *Politics, Citizenship and Rights*, toim. Kirsi Pauliina Kallio, Sarah Mills & Tracey Skelton. Singapore: Springer, 263–290.
- Bäcklund, Pia & Kirsi Pauliina Kallio. 2012. "Poliittinen toimijuus julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa osallistumisretoriikassa". *Alue & Ympäristö* 41:1, 40–53.

- Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sosiologia* 55:1, 6–27.
- CRC. 2009. United Nations Committee on the Rights of the Child, General comment no. 12: The right of the child to be heard. Fifty-first session, Geneva, May 12th–June 2009. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm> (Luettu 17.2.2017)
- Duhn, Iris. 2006. "The making of global citizens: Traces of cosmopolitanism in the New Zealand early childhood curriculum, *Te Whāriki*". *Contemporary Issues in Early Childhood* 7:3, 191–202.
- Elo, Kimmo. 2009. "Kiinnostuksesta se kaikki lähtee... Havaintoja äänestysikää lähestyvien nuorten politiikkatietämyksestä". *Kasvatus* 40:1, 36–48.
- Elo, Kimmo. 2011. Mistä nuoret äänestäjät tulevat? Havaintoja kodin poliittisuuden vaikutuksesta nuorten politiikkakiinnostukseen ja äänestämishalukkuuteen. *Politiikka* 53:1, 5–15.
- EU Framework Programme for Research and Innovation. YOUNG-4-2015. <http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/topics/young-4-2015.html> (Luettu 17.2.2017)
- Eurobarometer. 2013. *European Youth: Participation in Democratic Life*. Flash Eurobarometer 375 (European Commission, European Union)
- Eurobarometer. 2015. *European Youth*. Flash Eurobarometer 408 (European Commission, European Union)
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen, toim. 2016. *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- de Godzinsky, Virve-Maria. 2014. *Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Habermas, Jürgen. 2006. "Political communication in media society: does democracy still enjoy an epistemic dimension? The impact of normative theory on empirical research" *Communication Theory* 16:4, 411–426.
- Haikkola, Lotta. 2012. *Monipaikkainen nuoruus: Toinen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetit*. Helsinki: Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto.
- Hakalehto-Wainio, Sivianna. 2013. "Lasten oikeuksien sopimus lasten ihmisoikeuksien perustana". Teoksessa *Ihmisoikeuksien käsikirja*, toim. Timo Koivurova & Elina Pirjatanniemi. Helsinki: Tietosanoma, 133–164.
- Harinen, Päivi & Leena Suurpää. 2003. "Nuoret kulttuurisessa välimaastossa". Teoksessa *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*, toim. Päivi Harinen. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–13.

- Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.
- Harrikari, Timo. 2008. *Riskillä merkityt: Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 87. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Hetemäki, Inka, Eija Oksanen, Nina Pronin & Tanja Suvilaakso. 2010. Lasten ihmisoikeustietämys ja osallistuminen 2009-2010: Suomi -kyselylomake. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
- Häikiö, Liisa. 2014. "Sosiaalinen oikeudenmukaisuus sosiaaliturvan uudistamisessa". Teoksessa *Tulkinnan mahti: Johdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*, toim. Liisa Häikiö & Helena Leino. Tampere: Tampere University Press, 121–143.
- Hörschelmann, Kathrin. 2016. "Dissent and youth citizenship". Teoksessa *Politics, Citizenship and Rights*, toim. Kirsi Pauliina Kallio, Sarah Mills & Tracey Skelton. Singapore: Springer, 363–380.
- Isin, Engin F. 2009. "Citizenship in the flux: the figure of the activist citizen." *Subjectivity* 29:1, 367–388.
- Isin, Engin F. 2012. *Citizens without Frontiers*. New York & London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Jupp, Eleanor. 2007. "Participation, local knowledge and empowerment: researching public space with young people". *Environment and planning A* 39:12, 2832–2844.
- Kallio, Kirsi Pauliina. 2014. "Who is the subject of political action?" *ACME An International E-Journal For Critical Geographers*. 13:3, 428–433.
- Kallio, Kirsi Pauliina. 2016. "Youthful political presence: right, reality and practice of the child". Teoksessa *Politics, Citizenship and Rights*, toim. Kirsi Pauliina Kallio, Sarah Mills & Tracey Skelton. Springer: Singapore, 89–110.
- Kallio, Kirsi Pauliina. 2017. "Not in the same world: topological youths, topographical policies". *Geographical Review*. Early View. DOI: 10.1111/gere.12266
- Kallio, Kirsi Pauliina & Pia Bäcklund. (2012) "Oletettu alueellisuus, kuviteltu osallisuus: tilalliset sidokset julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa retoriikassa". *Terra* 124:4, 245–258.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Jouni Häkli. 2011a. "Young people's voiceless politics in the struggle over urban space". *GeoJournal* 76:1, 63–75.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Jouni Häkli. 2011b. "Tracing children's politics". *Political Geography* 30:2, 99–109.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Jouni Häkli. 2017a. "Meluisa osallistuminen kamppailuna kaupunkitilasta – tapaus Kiikelinpuisto". Teoksessa *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*, toim. Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman. Tampere: Tampere University Press, 219–238.

- Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Jouni Häkli. 2017b. "Geosocial lives in topological polis: Mohamed Bouazizi as a political agent". *Geopolitics* 22:1, 91–109.
- Kallio, Kirsi Pauliina, Jouni Häkli, & Pia Bäcklund,. 2015. "Lived citizenship as the locus of political agency in participatory policy". *Citizenship Studies* 19:1, 101–119.
- Kiili, Johanna. "Lasten osallistuminen, toimijuus ja koulu: koulun yhteydessä toteutetun lapsiparlamenttitoinnin tarkastelua." *Kasvatus* 39:1, 50–62.
- Lee, Julian C. H. 2014. "Jom Bersih! Global Bersih and the enactment of Malaysian citizenship in Melbourne". *Citizenship Studies* 18:8, 900–913.
- Lepola, Outi & Venla Kokko. 2015. *Nuoret poliittisina toimijoina – äänestäminen ei riitä*. Näkökulma 2015, nro. 5. Nuorisotutkimusseura ry. Nuorisotutkimusverkosto. (Luettu 6.7.2016) http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/tiedostot/nakokulma05_nuoret_poliittisina_toimijoina.pdf
- Mannion, Greg. 2003. "Children's participation in school grounds developments: creating a place for education that promotes children's social inclusion." *International Journal of Inclusive Education* 7:2, 175–192.
- Myllyniemi, Sami. 2010. *Puolustuskannalla: Nuorisobarometri 2010*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosaian neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Myllyniemi, Sami. 2014. *Vaikuttava osa: Nuorisobarometri 2013*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosaian neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Mäenpää, Pasi, Faehnle, Maija ja Schulman, Harry. 2017. Kaupunkiaktivismi, jakamistalous ja neljäs sektori. Teoksessa *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*, toim. Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman. Tampere: Tampere University Press, 239–259.
- Niemelä, Jorma. 2003. "Järjestöt ajan hengen uudistajina" Teoksessa Jorma Niemelä & Virpi Dufva (toim.) *Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat, sosiaali- ja terveystajärjestöt uudella vuosituhanella*. Juva: PS-kustannus, 108–131.
- Nuorisolaki 21.12.2016/1285. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285> (Luettu 30.11.2017)
- O'Toole, Therese. 2016. "Beyond crisis narratives: changing modes and repertoires of political participation among young people". Teoksessa *Politics, Citizenship and Rights*, toim. Kirsi Pauliina Kallio, Sarah Mills & Tracey Skelton. Singapore: Springer, 225–242.
- Rinne, Eeva ja Kirsi Pauliina Kallio. 2017. "Nuorten tilallisten mielikuvien lähteillä". *Alue ja Ympäristö* 46:1, 17–31.

- Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sociologia* 55:1, 6–27.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2013. "Edustuksellisen demokratian kannatus ja sen kipukohtat" Teoksessa *Uusi ja vanha demokratia*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja 7/2013, 30–48. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/julkaisut/Documents/tuvj_7+2013.pdf
- Rytioja, Anni. 2016. "Kansalaisuuden rajanvetoa: Kansalaisuuden ulottuvuudet aikuisten ja nuorten kertomina". Pro gradu -tutkielma, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto: TamPub. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201602031152>
- Sager, Tore. 2012. "Adapting planners' professionalism for inclusive processes in neo-liberal environments". *Town Planning Review* 83:5, 619–623.
- Schulz, Wolfram, Julian Fraillon, John Ainley, Bruno Losito ja David Kerr. 2010. *Initial Findings from the IEA International Civic and Citizenship Education Study (ICCG)*. Amsterdam: The International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Siurala, Lasse. 2015. Herkkyyttä ja suvaitsevaisuutta nuorten arjen ymmärtämiseen. Teoksessa *Myönteinen tunnistaminen*, toim. Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 202–218.
- Skelton, Tracey. 2010. "Taking young people as political actors seriously: opening the borders of political geography." *Area* 42:2, 145–151.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (Luettu 10.10.2016)
- Suoninen, Annikka, Pekka Kupari & Kari Törmäkangas. 2011. *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. URL: <https://ktl.jyu.fi/julkaisut/julkaisuluettelo/julkaisut/2010/d093> (Luettu 11.10.2016)
- Söderlund, Markus. 2013. "Äänettömät 16-vuotiaat" *Vaikuttava osa*. Nuorisobarometri 2013. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Tuukkanen, Terhi & Terhi-Anna Wilska. 2015. "Online environments in children's everyday lives: children's, parents' and teachers' points of view." *Young Consumers* 16:1, 3–16.
- UNCRC. 1989. Convention on the Rights of the Child. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> (Luettu 17.2.2017)
- Af Ursin, Piia, Leena Haanpää, Hanna Launokorpi, & Katariina Sipilä. 2013. *Nuoret luupin alla 2010*. Turun Lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksen julkaisuja 6/2013, Turun yliopisto.

Authors' copy, for citation please use the original: Rytioja, A. & Kallio, K.P. (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja kansalaisuudesta lasten ja nuorten näkökulmasta. *Sosiologia* 55:1, 6–27.

Wood, Bronwyn E. 2012. "Crafted within liminal spaces: young people's everyday politics." *Political Geography* 31:6, 337–346.